

Márton László legújabb művében a satíra kortárs magyar jelentésképző potenciálját teszi próbára. *A mi kis köztársaságunk* a második világháború végnapjaiban nyugat felé tolódó frontvonal vakfoltjában önálló, tiszavirág-életű

14 Makai Máté

KIS MAGYAR UTÓPIA

Márton László:

A mi kis köztársaságunk

„köztársaságot” alapító Vésztő történetét egy satirikus regényben dolgozza fel. Márton a tavaly októberi könyvbemutatón úgy fogalmazott, „a satíra poézis nélkül lapos publicisztika”, majd ezt továbbfűzve hozzátette, hogy a nagy elődök, úgy- mint Swift vagy Gogol von-

natkozó műveit is a poézis menti meg az olvasóra zúduló tömény keserűségtől. Másképp fogalmazva, az ő írásaik olyan művek, melyek poétikai tulajdonságai felülírják a satíra keserű és kritikus hangvételét, egyszersmind karneváli tematikáját, éppen annyira, hogy a végtermék ne pusztán blöffként, egyszerű tréfás publikációként, hanem irodalmi szöveggént érvényesülhessen. Márton saját kijelentéseit szegezve a műnek határozottan állítható, hogy a „manierista modorosságot” is újraíró szöveg poézise – értve ezalatt következetes stílusát is – inkább agyonnyomja *A mi kis köztársaságunk* című regényt, ám ez csak részben tudható be annak, hogy a satirikus művek hiátussal küzdő hagyományát nehezen bírja el a magyar irodalom.

A regény története a második világháború végpillanataiban játszódik, mikor is a Viharsarok nagyközsége, Hömpölyzug – melynek hídjai romokban hevernek, villamos kábeleik elvágattak – magára maradva leledzik a dél-alföldi unalomban. A helyi erők, miután a polgármester, a főszolgabíró, a jegyző, a csendőrség teljes állománya, a tisztiorvos, a lelkész, a postaigazgató, tehát a közigazgatás színe-java elhagyja a várost, Mátrai vezetésével (és az ismeretlenből hozzájuk vetődő Najmán segítségével, akinek a zsebében ott lapul Fichte *A tökéletes állam* című írása), valamint szovjet katonai támogatással önálló államot szerveznek. A szinte klisészámba menő események mellett, úgymint az egykori Oppenheim uradalom széthordása vagy a városi javak és pozíciók újraelosztása, az egymással versengő és beláthatatlan közigazgatási relációban álló hatalmi szervek átalakulása zajlik a történelmi újjászületés nulladik órájában – mindez Najmánnak a Hömpölyzugi Nemzeti Bizottság előtt elhangzott aforisztikus kijelentésének szellemében: „Minél szilárdabbak a rend keretei, annál több szabadságot biztosíthatunk azokon belül”. Hömpölyzug, ahol „az ontológiai bizonytalanság hamis tudati mintázatai” uralkodnak, minden kapcsolatot felrúg a külvilággal, a ki- és bejövétel

engedélyhez kötött, de leginkább teljes mértékben korlátozott. Hömpölyzug elzárkózik a Debrecenben alakuló ideiglenes kormánytól is: „mi nem akarunk Debrecenről semmit, ha pedig Debrecen akar tőlünk valamit, akkor jöjjön ide hozzánk” – ordítja Mátrai. Ám lényegében bizonytalan az is, hogy az intrikus cselszövőként háttérben bujkáló Najmán, a stafétabotot ma- 15 gához ragadó Mátrai, a szovjet városparancsnok, Polkovnyik, esetleg az „emigrált” erők, úgymint Mrázik, vagy a kifelé kacsingató Gajdos közül valójában ki, vagy éppen melyik testület gyakorolja de facto a hatalmat. Hömpölyzugban karneváli a politika és karneváli a különböző hatalmi erők jelenléte is, melyek valamiféle irányt szabhatnának az életnek (és a regénynek).

De mindezt az olvasó is nehezen tudja követni, és a tény, hogy a rá záporozó bizottságnevek, pozíciók, hogy például a Demokratikus Nőszövetség egymással ekvivalens nőasszonyai, Mariska, Juliska és Boriska miféle rendszer szerint osztják fel maguk között a szerepeket és befolyásukat, hogy a helyi lakosok nevei, egyéb hatalmi összefonódások és piti játsszámák szétbogozhatatlan paródiái esetleg egy fesszes prózaírói teljesítmény poétikai szándékainak rendelődnek alá, nem könnyít a helyzetén. A szatirikus, tudósító elbeszélésmód, mely egy feltételezett hömpölyzugi bennfentesé, aki meglepően és bosszantóan sokat tud mindenkiről és mindenről, sajnos könnyedén egyhangúvá és érdektelenné válik. Hiába várja az olvasó, hogy közel kerülhessen végre egy szereplőhöz, a történethez, vagy hogy egy újságcikk tárgyilagos modoránál átélhetőbb hangnemre leljen, rájön, hogy becsapták, s hogy regény helyett inkább egy túlságosan is hosszúra sikeredett viccgyűjteményt olvas. *A mi kis köztársaságunk* anyaga lényegében egymás mellé rendelt abszurd anekdoták füzére (én személy szerint mikszáthi hangütést is felfedezni véltem a szövegben), mely egy megtalált hangnem túlírtóságának benyomását kelti. Karikatúrista, groteszk betétek lajstroma a könyv, melyet koherens, de egy ponton túl kínossá váló humor-poétika tart a komolytalanság szintjén. Darvasi László *A könnymutatványos legendájának* hangütése és ál-népies, ízes humora hasonlatos Márton művéhez azzal a különbséggel, hogy Darvasi regénye képes a talált saját-nyelvhez fűződő bensőséges viszonyon túllépni és valamiféle észlelhető és követhető teleológiát találni erős nyelvezetének. Mártonnál a túlzottan is sokat mondó beszélő nevek, úgymint Kurzív elvtárs, Ökrös, Bikás, Marhás, Vonalas, Lináris, vagy a helységnevek, mint Megértés utca, Állóvíz megye ugyan világosan kijelölik a regény ironikus mélységét, egyszerre kelteti mindez a végletesen abszurd poétika és a fantáziátlanság benyomását is. Mikor a regény végén a Mátrai-féle „köztársaság” megbukik és a történelemből ismert kommunista rend kiterjed Hömpölyzuga is, a távozó Mrázik

elvtársról így emlékezik meg a hömpölyzugi bennfentes elbeszélő: „Ő elmegy, de itt hagyja nekünk a szemét, aki mindent lát, és a fülét, aki mindent hall! Ezt a kijelentést eleinte félreértettük. Azt hittük Mrázik elvtársnak üvegéből van a fél szeme és porcelánból a fél füle, és ezeket hagyja a városházán”. A fonák történelmi helyzet vajon felhatalmazza-e a szerzőt arra, hogy az abszurd példával a végletekig elmeheessen anélkül, hogy egy ponton túl azt a benyomást ne keltse, hogy ezek az anekdoták valójában a céltalan nyelv és a hangulatteremtő szerzői invenció önszórakoztató közjátékai?

Csak a szemléltetés kedvéért érdemes néhány példát említeni. Hömpölyzug városát, mely maga volna a tökéletes állam, szokás három részre osztani, eszerint az agrárproletárok és kubikusok által lakott kerületet Csikágónak nevezik, az iparosok, vasutasok és egykori gályarabok lakta részt Velencének, a cigányok városrészét pedig, melyet – mily meglepő – a Prímás utca, a Kontrás utca és a Cimbalmos utca határol, Párizsnak, ahol azonban „nincs Eiffel-torony, van viszont egy toronynak is beillő, szokatlanul magas karó, tetején kocsikerékkel, amelyen időnként varjú üldögél.” Hömpölyzug városában alaposan körül van írva, hogy ki milyen mértékben számít helyi lakosnak. Például „*hömpölyzuginak* számít az az egyén, akinél *vagy* a négy nagyszülő, *vagy* három nagyszülő és ugyanakkor mindkét szülő hömpölyzugi születésű volt”, de az egyéb kategóriák, úgymint a *részben hömpölyzugiak*, *Hömpölyzug környékiek*, vagy a *sehonnaiak* megállapítása még ennél is összetettebb feltételek mentén teljesül. Nem csak ki-be járás vagy telefonösszeköttetés nincs Hömpölyzugban, de rádióadás sem nagyon. A rádiókat Mátrai begyűjtette, ám különleges, a Tudásszomj utcai raktárból zsákmányolt, spéci Orion Világvevőjét használva napról napra úgynevezett ERF-et, azaz Elnöki Rádiós Félórát tart, amelyen csak a főbb bizottságok által delegált személyek vehetnek részt: „Ezek a félórás rádióhallgatások meghitt, már-már családias összejövetelek.” Mindez azonban csak a jéghegy csúcsa.

A szerzői fantázia legmarkánsabb megmutatkozása – s gyanítom, hogy így vélekedik majd erről a legtöbb olvasó – az a betéttörténet, mely a végletekig tágitja a szöveget uraló hangvétel nyújtotta kereteket. Sztálin lányát, „a sűrűn baszott Világszép Szvetlána elvtársnőt” elrabolja és a Hold sötét oldalán található kastélyába, a Reichstagba viszi egy sárkány, és a már bebörtönzött, korábban a hömpölyzugi szovjetbarát politika letéteményesére, vagyis az egykori városparancsnokra, Polkovnyik elvtársra hárul a feladat, hogy kiszabadítsa őt. Polkovnyik egy seggéből előbújó sas hátán fel is repül a Holdig, hogy ott aztán egy fifikás fogással a saját csapdájába csalja, s a forró zsírban való megmerítkezésre vegye rá a hóna alatt a *Mein Kampf*-ot szorongató szörnyet, majd a nő *vagina dentatáját* (fogas pina) ártalmatlanná téve – értsd: a nemi szervével kiverve a fogakat – magévá tegye Joszif

Visszarionovics lányát, mindezek után pedig a Történelem Angyalának táskájában megbújva visszazárlja a földre. Nehéz ennek a mesének – mely önálló szatíráként inkább befogadható volna, mint regényfejezetként – dekodolni a parabolikusságát, így ugyan felejthetetlen cselekménysorként megőrzi az emlékezet, ám mintha az elbeszélő ezzel éppen a regényt önmagát tenné gúny tárgyává, amennyiben a szinte bekezdéseként más és más helyi, bennfentes sztorit előadó fejezetek súlytalanságát és feledhetőségét próbálja egy hiperbolikus vízióval helyettesíteni.

17

Márton László szövege ugyanakkor nem pusztán az igen bő jelentésmező lefedésére alkalmas szatíra, hanem az utópia–ellenutópia hagyományához is hozzá szól. A két fogalom gyakran találkozik, mert az utópia egyfelől ironikus regényműfaj, vagyis olyan előjellel értendő, melyet Márton környezetábrázolása is magáénak tudhat. Az utópiákhoz folyamodó regények azonban magukban hordozzák annak lehetőségét, hogy az elbeszélés túlzottan is megmarad a közegábrázolás szintjén, olyannyira kötődik a teremtett világához, hogy nem tud lemondani a mindent-elmondás – és a már említett mindentudás – kényszeréről. *A mi kis köztársaságunk* csapongó – és mindentudó – elbeszélése képtelen megragadni és azonosulásra készíteni az olvasóját, mert a történeti nézőpontváltás sűrűsége nem ad lehetőséget erre. Mindez persze egy adott szempontot képviselő olvasat, s bizony állítható, hogy az elbeszélés retorikai következetessége lényegében egyenletes hangvételű szöveget eredményez, ám „a féktelen, démonikus narratív fantázia működési terepeként”, olyan szövegtérként, mely „egybenyitja a különböző fikciós szinteket”, és „szóvicceket”, „ideológiai lózungokat” tesz egymás mellé,¹ ellenáll a legáltalánosabb olvasói elvárásoknak.

A regény végén a hömpölyzugi köztársasági közjáték végét bejelentő, s ezzel együtt a szabadság szimbolikus fáját gyökerestől – mintegy szimbolikusan – kiszaggató Mrázik elvtárs megjegyzése nem pusztán az átmeneti szociálpolitikai szaturnáliát rekeszti be, hanem a mártoni elbeszéléstechnika regényimmanens nyelvezetét is: „A facsemete kiszaggatásával Mrázik elvtárs egyértelművé tette, hogy vége az önállóságnak, vége az önhatalmú gondolkodásnak és cselekvésnek, vége a vélemények sokaságának és az üres szócséplésnek, az örökös vitatkozásnak, vége a rendkívüli állapotnak, a karneválnak, a pünkösdi királyságnak”, és a már említett „ontológiai bizonytalanság hamis tudati mintázatainak”. Ennél találébban talán nem is volna lehetséges és szükséges körülírni Márton László szatírját. Az „ontológiai bizonytalanság” nem véletlenül gyökeredzik a karneváli nyelvezetben és „az üres szócséplésben”. A mindent elfecsegő elbeszélő hang elszalasztja a valódi ontológiai teljesítményt, másrészt azonban valóban olyan művet

eredményez, mely a regény lehetséges karneváli eredetét, a sokhangúságot, a pluralitást, a polifonikusságot is gúny tárgyává teszi – egyszersmind a regény műfaját olvashatatlaná.

Márton László tehát egy mondatban visszavonja, ugyanakkor 18 érvényesíti a szatírárt oldani kívánt regénypoétikát – egyedi módon teljesítve az ön maga által vállaltakat. A kérdés persze az, hogy az utókor olvasói és a regény újabb recenzensei mire jutnak ezt illetően, s vajon szerencsésnek vagy épp szerencsétlennek, szándékosnak vagy talátnak minősítik majd *A mi kis köztársaságunk* elbeszélői tulajdonságait. Egy szoros, dekonstruáló olvasat – kétségek között ugyan – megengedőbb lehet, egy konzervatívabb, hétköznapi olvasó viszont hamar a sarokba vághatja a könyvet – amint erről némely online fórumon is közétett olvasói tapasztalat tanúskodik.² (*Kalligram, Bp 2014*)

¹ Bárány Tibor, *Nagy-hömpölyzugi Rév-üldözés*. = Magyar Narancs, XXVI. Évfolyam, 50. szám, 33.

² Lásd a moly.hu olvasói közösségi portál vonatkozó oldalán: <http://moly.hu/konyvek/marton-laszlo-a-mi-kis-koztarsasagunk>

